

# RIPACURTIA

REVISTA PIRINENCA DEL CENTRE D'ESTUDIS RIBAGORÇANS

NÚM. 2 · SEGONA ETAPA · 2020

# 2

**DOSSIER**

*L'impacte industrial a la Ribagorça*

*El cas de les mines de Malpàs i altres*

CERIB

# **RIPACURTIA**

REVISTA PIRINENCA DEL CENTRE D'ESTUDIS RIBAGORÇANS

**2**

**NÚM. 2 · SEGONA ETAPA**

**Ribagorça, 2020**

## **RIPACURTIA II/2**

*Revista pirinenca del Centre d'Estudis Ribagorçans*

© d'aquesta edició: CERIB

Centre d'Estudis Ribagorçans · Zentro d'Estudios Ribagorzans · Centro de Estudios Ribagorzanos  
c/ Senyors d'Entença, 1. 22580 – Benavarri · c/ Suix, 16 baixos. 25520 – El Pont de Suert.  
ce.cerib@gmail.com - tel. +34 630 526 156 - www.cerib.blogspot.com

© dels textos: els seus autors

Edita: CERIB

Ribagorça, juliol de 2020

Disseny i maquetació: Anem Editors

DL L 1129-2003

ISSN 1696-8530

ISSN electrònic 2386-7280

ISBN 978-84-122385-0-1

Imprès a GoPrinters (La Seu d'Urgell)

*Amb la col·laboració de:*

Ajuntament de la Vall de Boí, Ajuntament de Vilaller, Ajuntament del Pont de Suert,  
Consell Comarcal de l'Alta Ribagorça i Institut Ramon Muntaner.

Direcció: Oscar Jané i Jordi Suils.

Secretari de redacció: Carles Barrull.

Consell de redacció: Anna Àvila, Lourdes Beneria, Joan Casimiro, Lluís Florit, Glòria Francino, Ermengol Gassiot, Sabina Lapedra, Enric Marquès, Joan Ramon Piqué, Antoni Plans, Francesc Ribes, Carlos Rizos, Josefina Roma, Ramon Sistac, Guillermo Tomás.

Consell assessor: Jordi Abella (Ecomuseu Valls d'Àneu), José Luis Acín (Director del Centro Aragonés del Libro), Jean-Pierre Amalric (Université de Toulouse-Jean Jaurès), Jaume Barrull (Universitat de Lleida), Erola Simon (Arxiu Comarcal de la Cerdanya), Àngel Gari (IAA, Universidad de Zaragoza), Patrici Pojada (Universitat de Perpinyà), Maria Àngels Sanllehy (Universitat de Barcelona/Biblioteca de Catalunya), Philippe Sénac (Université de Toulouse-Jean Jaurès).

*Ripacurtia* no es fa necessàriament responsable de l'opinió expressada en els articles signats.

# SUMARI

EDITORIAL

*p. 7*

DOSSIER: L'IMPACTE INDUSTRIAL A LA RIBAGORÇA  
EL CAS DE LES MINES DE MALPÀS I ALTRES

*Senderisme i geoturisme a Erillcastell. Caminar per plaer com a estratègia  
de desenvolupament local sostenible*

Oscar Alemán Milán

*p. 13*

*Les possibilitats educatives de les Mines de Malpàs*

Meritxell Mañosa Albuixech

*p. 37*

*Valorització del patrimoni miner. El cas de les mines  
de Castell-estaó a la Vall Fosca*

Eva Perisé Farrero

*p. 49*

*MIPSA: 40 anys d'explotació minera a Malpàs*

Xavi Tacons Rodríguez

*p. 61*

*Antecedents a la constitució de la Societat Minera Industrial Pirenaica, S.A.*

*(MIPSA)*

Emili Daura Puiggròs

*p. 79*

*Les connexions de MIPSA amb la indústria forestal*

Lluís Florit Molina

*p. 89*

*Les mines de Malpàs (Alta Ribagorça) abans de la MIPSÀ*  
Joan Casimiro Bernades  
p. 99

*Les mines de Malpàs, un indret i múltiples lectures*  
Jordi Suïls Subirà  
p. 123

*El parc geològic i miner de la Llitera - Ribagorça.*  
*Primera part: el patrimoni miner del futur parc*  
Josep Maria Mata-Perelló  
p. 149

#### MISCEL·LÀNIA

*Saraís. Una aproximació arqueohistòrica a l'estudi d'un despoblat pirinenc*  
Arnau Navarro López del Castillo  
p. 183

*Rosa Morancho, la santa de Benavarri*  
Felip Gallart Fernàndez i Vicent Lladonosa Giró  
p. 201

#### TREBALLS DE RECERCA I RECENSIONS

*Arqueologia de l'alta muntanya al Pirineu Central.*  
*Persones, ramats i prats al llarg de la història*  
David Garcia Casas  
p. 231

*Recensió del llibre El Govern de la Ciutat d'Urgell al segle XVI.*  
Climent Miró i Tuset  
p. 235

RESUMS  
p. 241

## EDITORIAL

Encetem aquí el segon volum de la segona etapa de *Ripacurtia*. Com se sol dir, persistir és una de les dificultats majors, i per això ens fa una especial il·lusió aquest nou número. En aquest, seguim amb la idea d'un dossier monogràfic, dedicat enguany a la mineria. La Ribagorça ha vist com, durant el segle xx, els seus recursos servien a l'empenta industrial, i molt especialment a la producció d'electricitat. Però sobretot en la banda més septentrional, com en d'altres zones del Pirineu, també es va indagar i apostar per la recerca i l'explotació dels minerals. Així, a mesura que part del territori vivia els efectes del despoblament o les transformacions lligades al món agrari, l'aposta per l'àmbit industrial va incentivar una certa arribada de persones d'arreu. Per tant, d'entrada, aquest és un aspecte que toca la societat ribagorçana de ple. Dit això, l'explotació i el posterior abandonament de les mines de carbó de Malpàs, i les de plom de Cierco, va donar pas a un paisatge diferent en diversos sentits. La incidència durant el període d'explotació suposa un impacte en termes estrictament físics i ambientals, i òbviament suposa un canvi en la demografia i l'economia de la comarca. Però, a més, tot i que les últimes tancaren ja a la dècada dels setanta, les mines hauran estat la porta d'entrada de tota la industrialització de la segona meitat del segle xx. I acompanyant la mineria haurà aparegut tot un discurs i una contraposició de concepcions sobre la política territorial, o les necessitats del territori, que en realitat és un debat sobre les necessitats de la indústria extractiva. Un seguiment de tot aquest discurs i de la seua evolució al llarg del segle ens hauria d'ajudar a entendre el rol assignat a la Ribagorça en el context socioeconòmic de cada moment, i fins a quin punt aquest rol contempla la població autòctona o és el resultat d'interessos a vegades especulatius, a vegades personals. Com a rerefons, l'exaltació de la indústria com a bé en si mateix, un component que formarà part dels plans incipients de comunicar la Ribagorça amb la xarxa ferroviària que conflueix a Lleida i Barcelona, amb la finalitat de donar sortida a les matè-

ries primeres del territori; i un component més tard modulats per la visió franquista, amb tota la parafernàlia d'aculturació i paternalisme propis del moment però que, de fet, no s'acaben amb el règim. En aquest punt, la comparació entre Ribagorça i Pallars aportaria elements interessants, perquè no només contemplaria la industrialització en dos territoris, sinó en dos moments distints.

La mineria, presa ara com a patrimoni industrial, ens pot ajudar a explicar-nos, a revisar els propis antecedents, i a reincorporar indrets i coneixements que havien quedat en una certa penombra. L'article de Meritxell Mañosa, pedagoga, exposa una proposta didàctica molt detallada per fer de les mines de Malpàs un entorn educatiu sobre la mineria. Tres articles revisen la història de MIPSAs: Joan Casimiro, investigador especialitzat en la història ribagorçana, aporta valuoses informacions sobre els precedents, ja en el segle XIX; Xavi Tacons, arqueòleg, des del seu treball de recerca en l'especialitat d'arqueologia industrial i del món contemporani, parla del moment àlgid de la història de MIPSAs; Emili Daura, net d'un dels fundadors de MIPSAs, dona notícia d'un fons documental de gran interès, que contribueix a revisar el que se'ns n'havia dit fins avui. En aquest sentit, l'aportació de Lluís Florit, tècnic en medi ambient, dona notícia del vessant forestal de MIPSAs, un vessant que va romandre actiu fins als anys 80 del segle passat. La mineria també pot atraure l'interès cap al patrimoni geològic, que en el cas del carbó de l'entorn d'Erillcastell i Peranera és únic a nivell planetari. Òscar Alemán, geògraf i guia de muntanya, explica de manera molt entenedora quines són les virtuts científiques i de didàctica de la geologia d'aquest entorn, i fa una proposta en termes, fins i tot, de geoturisme. L'article d'Eva Perisé, directora del Museu Hidroelèctric de Capdella, explica l'experiència de la veïna Vall Fosca, que ens pot donar una idea de la mena de virtuts i dificultats que acompanyen el discurs sobre el patrimoni miner practicat sobre el terreny. Josep Maria Mata-Perelló surt també del territori estricte de la vall de Peranera, i de fet de la Ribagorça mateixa, i exposa una proposta de parc geològic i miner d'abast ampli, entre les comarques de la Ribagorça i la Llitera, que poden complementar el que ofereix el parc Orígens, al veí Pallars, i on Malpàs pot trobar un context ampli on inserir-se. L'article de Jordi Suïls, filòleg, remet al curs dedicat a MIPSAs que es va celebrar a Malpàs el setembre de l'any 2018, i mira de recrear les possibilitats discursives del paisatge.

Totes aquestes aportacions no fan sinó plantejar la recuperació de llocs mal coneguts, o coneguts només en cercles acadèmics. I amb aquesta recuperació dels indrets recuperem també el potencial explicatiu que acullen, i que podem anar a trobar al costat mateix de casa.

El present número compta també amb una miscel·lània prou interessant amb dos articles que tracten, el primer, sobre la Santa de Benavarri, al segle XIX, de Felip Gallart i Vicent Lladonosa, i el segon sobre l'anàlisi del despoblat de Saraís, a partir d'una perspectiva arqueohistòrica, de la mà d'Arnau Navarro. Finalment, dues ressenyes tanquen el volum.

El fet que estiguem escrivint aquesta editorial després dels temps viscuts amb tres mesos de confinament, la primavera de 2020, és significatiu. Denota que d'alguna manera existeix una voluntat de seguir donant veu a les persones i a les històries que han conformat i modelat aquest territori, en tot el seu espai, amb les particularitats de cadascú, però amb unes semblances que, més que mai, cal posar en valor. Com dèiem en el primer número, gràcies als autors per la seva aposta per la revista, i als lectors per acollir-la tot fent possible que pervisqui. Queda per millorar –perquè sempre és bo fer autocrítica– l'equilibri encara escàs entre autors i autores, ja que majoritàriament han respost homes a la crida del dossier. Pendent queda, doncs, que en el futur la proliferació de treballs en femení es vegi reflectit en articles.

Finalment, volem agrair de nou el suport de l'Institut Ramon Muntaner i de l'editorial Anem, per seguir creient en aquesta nova vida de *Ripacurtia*. Des del CERIB aplaudim la seva aposta per tot allò que tingui a veure amb el Pirineu, perquè plegats és com arribem a enfortir-nos i a fer una major difusió del territori, de les nostres valls.

Revista *Ripacurtia*



# RESUMS



ÒSCAR ALEMÁN MILÁN

info@oscaraleman.com

### *Senderisme i geoturisme a Erillcastell*

Erillcastell és un indret dels Pirineus força conegut en l'entorn acadèmic i científic, però del que se n'ha fet molt poca divulgació dels seus valors, i en conseqüència, és un gran desconegut fins i tot pels mateixos ribagorçans. És especialment rellevant des del punt de vista geològic, pel què cada any rep varies visites de caràcter universitari, també a nivell internacional, interessats pels afloraments volcànics posthercinians que s'hi troben. Al mateix temps, la complicitat geològica amb les antigues mines de carbó de Malpàs situades al fons de la mateixa vall és clara, i fan, del conjunt, una gran proposta que podria ser emprada en un projecte de desenvolupament local, que, al mateix temps, contribuís també en la conservació del patrimoni, i revertís l'abandonament al que està sotmès el territori des de fa dècades. Val a dir, que com que l'accés en vehicle motoritzat és complicat, i la xarxa de camins tradicional també s'està perdent, el geoturisme combinat amb el senderisme podria ser una eina molt positiva pel lloc. Per tot plegat, les següents línies cerquen els arguments per afavorir la creació d'uns itineraris a peu a través del seu important patrimoni geològic. Així doncs, aquest text s'ha de concebre com una aproximació a l'estudi de cas que posa les bases teòriques que s'han de tenir en compte per endegar un projecte d'aquestes característiques.

Paraules clau: Senderisme, xarxa de senders, geoturisme, patrimoni geològic, itineraris geològics, turisme sostenible, Erillcastell, Peranera, Malpàs, Alta Ribagorça, mines de carbó, vulcanisme posthercinià, paleoflora carbonífera, carbons, traces fòssils, geoconservació.

### *Senderismo y geoturismo en Erillcastell*

Erillcastell es un lugar de los Pirineos bastante conocido en el entorno académico y científico, pero de cuyos valores se ha hecho muy poca divulgación, y en consecuencia es un gran desconocido incluso para los propios ribagorçanos. Es especialmente relevante desde el punto de vista geológico, por lo que cada año recibe varias visitas de carácter universitario, también

a nivel internacional, interesadas por los afloramientos volcánicos posthercinianos que se encuentran en su entorno. Al mismo tiempo, la complicidad geológica con las antiguas minas de carbón de Malpàs situadas al fondo del mismo valle es clara, y hace del conjunto una gran propuesta que podría ser utilizada en un proyecto de desarrollo local que, a la vez, contribuya también a la conservación del patrimonio, y revirtiera el abandono al que está sometido el territorio desde hace décadas. Cabe decir que como el acceso en vehículo motorizado es complicado, y la red de caminos tradicional también se está perdiendo; el geoturismo combinado con el senderismo podría ser una herramienta muy positiva para el lugar. Por todo ello, las siguientes líneas buscan los argumentos para favorecer la creación de unos itinerarios a pie a través de su importante patrimonio geológico. Así pues, este texto debe concebirse como una aproximación al estudio de caso que sienta las bases teóricas que se deben tener en cuenta para poner en marcha un proyecto de estas características.

Palabras clave: Senderismo, red de senderos, geoturismo, patrimonio geológico, itinerarios geológicos, turismo sostenible, Erillcastell, Peranera, Malpàs, Alta Ribagorça, minas de carbón, vulcanismo postherciniano, paleoflora carbonífera, carbones, trazas fósiles, geoconservación.

### *Hiking and geotourism in Erillcastell*

The Pyrenean area of Erillcastell is quite well known in the academic and scientific environment, but its values have received little diffusion, and consequently, it is a great unknown even among the Ribagorçans. It is especially relevant from a geological point of view, which is why every year is visited by several scholars, also from universities abroad, interested in the posthercinian volcanic outcrops found in its surroundings. At the same time, the geological complicity with the old Malpàs coal mines located at the bottom of the same valley is clear and makes the whole a great proposal. This could be applied in a local development plan that, in turn, would also contribute to heritage conservation. Such a plan could help to reverse the abandonment that the territory has suffered for decades. Hopefully, as access by motorized vehicle is complicated and the traditional path network is also being lost, geotourism combined with hiking could be a quite positive tool for the place. For all these reasons, the following lines look for

the arguments to favor the creation of walking itineraries through this important geological heritage. Therefore, this text should be conceived as an approximation to the case study that sets the theoretical foundations that must be taken into account to start up a project of this nature.

Key words: Hiking, trail network, geotourism, geological heritage, geological itineraries, sustainable tourism, Erillcastell, Peranera, Malpàs, Alta Ribagorça, coal mines, posthercinian volcanism, carboniferous paleoflora, coals, fossil traces, geoconservation.

**MERITXELL MAÑOSA ALBUIXECH**

mmanosa6@xtec.cat

### *Les possibilitats educatives de les Mines de Malpàs*

M'apassiona l'entorn i fa temps que tinc el neguit de com podem utilitzar el patrimoni a les aules i, més concretament, el patrimoni miner a l'educació infantil. Això em va portar fa uns anys a investigar sobre el patrimoni miner a l'Alta Ribagorça. I per què concretament aquí? Doncs perquè vaig treballar en aquesta comarca com a mestra i coneixia l'entorn de les mines. Arran això, un munt de preguntes em van venir al cap: quin potencial educatiu té el patrimoni? Fins a quin punt l'alumnat coneix el territori? Com es pot treballar aquest tema amb alumnes tan petits? Penso que com a mestres hem de ser conscients que estem educant a futurs ciutadans i ciutadanes i, de quina millor manera ho podem fer si no és a partir del nostre passat més proper?

Paraules clau: Educació patrimonial, Didàctica del patrimoni, Educació infantil, Mines i museus miners.

### *Las posibilidades educativas de las minas de Malpàs*

Me apasiona el entorno y hace tiempo que tengo la inquietud de cómo podemos utilizar el patrimonio en las aulas y, más concretamente, el patrimonio minero en educación infantil. Esto me llevó hace unos años a investigar sobre el patrimonio minero en la Alta Ribagorça. ¿Y por qué concretamente aquí? Trabajé en esta comarca como maestra y conocía el

entorno de las minas. A raíz de esto, muchas preguntas me vinieron a la cabeza: ¿qué potencial educativo tiene el patrimonio? ¿Hasta qué punto el alumnado conoce el territorio? ¿Cómo se puede trabajar este tema con alumnos tan pequeños? Pienso que como maestros debemos ser conscientes de que estamos educando a futuros ciudadanos y, de qué mejor manera lo podemos hacer si no es a partir de nuestro pasado más cercano?

Palabras clave: Educación patrimonial, Didáctica del patrimonio, Educación infantil, Minas y museos mineros.

*The teaching potential of the Malpàs coalmines*

I am passionate about the environment and for some time I have been wondering about how we can use heritage in classrooms and, more specifically, mining in Pre-School. This brought me a few years ago to research mining heritage in Alta Ribagorça. And why specifically here? Well, because I worked in this region as a teacher and I knew the environment of the mines. As a result, many questions came to my mind: What is the educational potential of heritage? To what extent do students know the territory? How can this topic be worked on with such young students? I think that, as teachers, we need to be aware that we are educating future citizens and what is better than educating from our closest past?

Key words: Heritage education. Teaching heritage. Early childhood education. Mine and mining museum.

**EVA PERISÉ FARRERO**  
epf-108@outlook.com

*Valorització del patrimoni miner. El cas de les mines de Castell-estaó a la Vall Fosca*

L'article descriu i analitza el procés de valorització d'un conjunt miner abandonat de la Vall Fosca, basat en tres eixos: patrimoni territorial, paisatge miner, i turisme industrial i geoturisme. En el plantejament de l'acció s'ha treballat el territori de manera transversal, incloent-hi bona part dels patrimonis de la zona (natural i paisatgístic, industrial, cultural i etnolò-

gic). Per això es parla de patrimonio territorial i no només de patrimoni industrial.

Paraules clau: valorització, patrimonialització, patrimoni territorial, patrimoni industrial, paisatge miner, mineria, turisme industrial, geoturisme, Museu Hidroelèctric de Capdella.

*Valorización del patrimonio minero. El caso de las minas de Castell-estaó en La Vall Fosca*

El artículo describe y analiza el proceso de valorización de un conjunto minero abandonado de La Vall Fosca, basado en tres ejes: patrimonio territorial, paisaje minero y turismo industrial y geoturismo. En el planteamiento de la acción se ha trabajado el territorio de manera transversal, incluyendo buena parte de los patrimonios de la zona (natural y paisajístico, industrial, cultural y etnológico). Por ello, se habla de patrimonio territorial y no solo de patrimonio industrial.

Palabras clave: valorización, patrimonialización, patrimonio territorial, patrimonio industrial, paisaje minero, mineria, turismo industrial, geoturismo, Museo Hidroeléctrico de Capdella.

*Promoting the mining heritage. The case of the mines of Castell-estaó in La Vall-Fosca*

The article describes and analyzes the valuation process of an abandoned mining complex in La Vall Fosca, based on three axes: territorial heritage, mining landscape and industrial tourism and geotourism. In the approach of the action the territory has been worked in a transversal way, including a good part of the heritage of the area (natural and landscape, industrial, cultural and ethnological). For this reason, we speak of territorial patronage and not only of industrial heritage.

Key words: valorization, patrimonialization, territorial heritage, industrial heritage, mining landscape, mining, industrial tourism, geotourism, Capdella Hydroelectric Museum.

**XAVI TACONS RODRÍGUEZ**

xtacons@gmail.com

*MIPSA: 40 anys d'explotació minera a Malpàs*

El present article exposa una breu història de l'explotació minera que va realitzar l'empresa "Minera Industrial Pirenaica, S.A." (MIPSA) a l'antic municipi de Malpàs durant gairebé quaranta anys (1931-1969). A través d'un recull de fonts documentals s'exposa el desenvolupament que van tenir les mines de carbó de MIPSA durant els seus anys d'activitat; una empresa que va significar la primera irrupció industrial per al municipi, i que va influir en el desenvolupament industrial que va acabar estenent-se al llarg del territori ribagorçà.

Paraules clau: Mines, Patrimoni històric, Patrimoni industrial, Ribagorça.

*MIPSA: 40 años de explotación minera en Malpàs*

El presente artículo expone una breve historia de la explotación minera que realizó la empresa Minera Industrial Pirenaica, S.A. (MIPSA) en el antiguo municipio de Malpàs durando casi cuarenta años (1931-1969). A través de una compilación de fuentes documentales se expone el desarrollo que tuvieron las minas de carbón de MIPSA durante sus años de actividad; una empresa que significó la primera irrupción industrial para el municipio, y que influyó en el desarrollo industrial que acabó desarrollandose a lo largo del territorio ribagorzano.

Palabras clave: Minas, Patrimonio histórico, Patrimonio Industrial, Ribagorza.

*MIPSA: 40 years of mining in Malpàs*

This article exposes a brief history of the mining exploitation undertaken by the company Minera Industrial Pirenaica, S.A. (MIPSA) (Pyrenean Industrial Mining) in the ancient township of Malpàs along almost 40 years (1931-1969). Through a compilation of documentary fonts the article exposes the development followed by the coalmines of MIPSA along its years of activity; a company that meant the first industrial irruption in the town-



ship and that influenced in the subsequent industrial development along the Ribagorça county.

Key words: Mines, Historic heritage, Industrial heritage, Ribagorça.

**EMILI DAURA PUIGGRÒS**

emili\_daura@telefonica.net

*Antecedents a la constitució de la Societat Minera Industrial Pirenaica, S.A. (MIPSA)*

L'objectiu principal d'aquest article és exposar la veritable història dels antecedents de la constitució de la societat Minera Industrial Pirenaica, S.A. (MIPSA), i qui van ser els dos principals promotors i fundadors de la societat que, en realitat, han estat poc reconeguts, o quasi gens, per la seva tasca prèvia a la fundació i les diferents dificultats que varen haver de superar des de 1928 fins el 5 d'octubre de 1931, data en què es va constituir la societat.

Paraules Clau: Mines, MIPSA, Constitució.

*Antecedentes a la constitución de la Sociedad Minera Industrial Pirenaica, S.A. (MIPSA)*

El objetivo principal de este artículo es exponer la verdadera historia de los antecedentes de la constitución de la sociedad Minera Industrial Pirenaica, S.A. y quiénes fueron los dos principales promotores y fundadores de la sociedad que, en realidad, han sido poco reconocidos, o casi en absoluto, por su labor previa a la fundación y las diferentes dificultades que tuvieron que superar desde 1928 hasta el 5 de octubre de 1931, fecha en que se constituyó la sociedad.

Palabras clave: Minas, MIPSA, Constitución.

*Background to the constitution of the Pyrenean Mining Society Ltd. (Minera Industrial Pirenaica, S.A, MIPSA)*

The main objective of this article is to expose the real story of the predecessors before the constitution of the society Minera Industrial Pirenaica, SA (MIP-

SA), and also to explain who were the two main promoters and founders of the society who, actually, have received little or no acknowledge for their labor previous to the foundation and for the several difficulties they had to overcome since 1928 to the 5th October 1931, when the society was constituted.

Key words: Mines, MIPSAs, Constitution.

**LLUÍS FLORIT MOLINA**

lflorit@hotmail.com

### *Les connexions de MIPSAs amb la indústria forestal*

Els boscos de la Ribagorça fins a l'arribada de l'empresa Mipsa, a les primeres dècades del segle xx, s'havien utilitzat per a l'autoconsum de llenya per a combustible així com per a fusta estructural per a la construcció. Les zones forestals més allunyades de les poblacions havien estat poc explotades pels condicionants d'accessibilitat. L'arribada de l'empresa va suposar l'apertura d'un territori pirinenc que fins llavors, i pels condicionants orogràfics, havia estat força tancat. Les noves vies d'accés, amb l'activitat a les mines de Malpàs i Cierco, la serradora del Pont de Suert i la construcció de nous habitatges, albergs, i campaments, van generar una demanda de fusta, i l'inici d'una planificació forestal. En aquell moment, l'administració forestal també va activar projectes de restauració hidrològico-forestal i la repoblació amb coníferes de molts terrenys, a través de consorcis.

Paraules clau: Mipsa, indústria forestal, restauració hidrològico-forestal, repoblacions, consorcis.

### *Las conexiones de MIPSAs con la industria forestal*

Los bosques de la Ribagorza hasta la llegada de la empresa Mipsa, en las primeras décadas del siglo xx, se habían utilizado para el autoconsumo de leña para combustible así como para madera estructural para la construcción. Las zonas forestales más alejadas de las poblaciones, habían sido poco explotadas por los condicionantes de accesibilidad. La llegada de la empresa supuso la apertura de un territorio pirenaico que hasta entonces, y por los condicionantes orográficos, había sido bastante cerrado. Las nue-

vas vías de acceso, con la actividad en las minas de Malpás y Cierco, el aserradero de Pont de Suert y la construcción de nuevas viviendas, albergues, y campamentos, generaron una demanda de madera, y el inicio de una planificación forestal. En ese momento, la administración forestal también activó proyectos de restauración hidrológico-forestal y la repoblación con coníferas de muchos terrenos, a través de consorcios.

Palabras clave: Mipsa, industria forestal, restauración hidrológico-forestal, repoblaciones, consorcios.

### *The connexions between MIPSAs and the wood industry*

The Ribagorza forests until the arrival of the Mipsa company, in the first decades of the 20th century, had been used for the self-consumption of firewood for fuel as well as structural wood for construction. The forest areas farthest from the populations had been little exploited due to low accessibility. The arrival of the company meant the opening of a Pyrenean territory that until then, and due to orographic constraints, had been quite closed. The new access roads, with activity in the Malpás and Cierco mines, the Pont de Suert sawmill and the construction of new houses, shelters, and camps, generated a demand for wood, and the start of forest planning. At that time, the forest administration also activated hydrological-forest restoration projects and the repopulation with conifers of many lands, through consortia

Key words: Mipsa, forestry, hydrological-forest restoration, repopulations, consortia.

**JOAN CASIMIRO BERNADES**

joan.casimiro@outlook.com

### *Les mines de Malpàs (Alta Ribagorça) abans de la MIPSAs*

El present treball és un recorregut històric per la conca carbonífera d'Erill-castell, a través de les notícies localitzades sobre els nombrosos registres miners d'empresaris i especuladors, intents d'explotació de les mines i projectes fallits per donar sortida al carbó. Comença a la darrerria del segle

xviii amb el primer intent d'exploració per part del comte d'Erill, segueix amb el projecte de transport fluvial del carbó de la societat Bruno Damians i Cía., després repassa els diferents projectes de ferrocarrils carbonífers, entre els que destaca el de Cels Xaudaró, i acaba amb l'arribada de la carretera, a primers dels anys 30 del segle xx, que finalment farà possible l'exploració de les mines per part de MIPSAs (Minera Industrial Pirenaica Sociedad Anónima), l'empresa que es constituirà amb aquest propòsit.

Paraules clau: mineria, carbó, transport fluvial, ferrocarril, Malpàs, Erillcastell.

*Las minas de Malpàs (Alta Ribagorça) antes de la MIPSAs*

El presente trabajo es un recorrido histórico por la cuenca carbonífera de Erillcastell, a través de las noticias localizadas sobre los numerosos registros mineros de empresarios y especuladores, intentos de explotación de las minas y proyectos fallidos para dar salida al carbón. Comienza a finales del siglo xviii con el primer intento de explotación por parte del conde de Erill, sigue con el proyecto de transporte fluvial del carbón de la sociedad Bruno Damians y Cía., después repasa los diferentes proyectos de ferrocarriles carboníferos, entre los que destaca el de Celso Xaudaró, y termina con la llegada de la carretera, a primeros de los años 30 del siglo xx, que finalmente hará posible la explotación de las minas por parte de MIPSAs (Minera Industrial Pirenaica Sociedad Anónima), la empresa que se constituirá con este propósito.

Palabras clave: minería, carbón, transporte fluvial, ferrocarril, Malpàs, Erillcastell.

*The Malpàs coalmines (Alta Ribagorça) before MIPSAs*

This work is a historical tour of the Erillcastell coalfield, through localized news about the numerous mining records of businessmen and speculators, attempts to exploit the mines and failed projects to release coal. It begins at the end of the 18th century with the first attempt of exploitation by the Earl of Erill, it continues with the project of fluvial transportation of coal of the Bruno Damians y Cía. Company, then it reviews the different coal mining railroad projects, among which it stands out that of Celso Xaudaró, and

ends with the arrival of the highway, in the early 30s of the 20th century, which will finally make possible the exploitation of the mines by MIPSAs (Minera Industrial Pirenaica Sociedad Anónima), the company that will be constituted for this purpose.

Keywords: mining, coal, river transport, railway, Malpàs, Erillcastell.

**JORDI SUÏLS SUBIRÀ**

Jordi.suils@udl.cat

*Les mines de Malpàs, un indret i múltiples lectures*

L'article té una primera part on s'exposen els elements que, en un entorn concret com és la Vall de Peranera, es deixen interpretar en diverses dimensions, i com la visió que tenim d'aquest entorn està condicionada per la història mateixa del territori. En una segona part, es vol oferir un exemple de com l'accés a la informació històrica crea molt més sentit si es fa des dels llocs on és rellevant, perquè es pot construir llavors de manera integrada amb el complex de continguts on s'imbrica, la qual cosa dona lloc a la lectura de diverses temporalitats que coincideixen en diferents indrets. La construcció d'itineraris pot ser llavors molt productiva.

Paraules clau: Vall de Peranera, mineria, comunicacions, interpretació de l'entorn.

*Las minas de Malpàs, un lugar y múltiples lecturas*

El artículo tiene una primera parte donde se exponen los elementos que, en un entorno concreto como es el Valle de Peranera, se dejan interpretar en varias dimensiones, y como la visión que tenemos de este entorno está condicionada por la historia misma del territorio. En una segunda parte, se quiere ofrecer un ejemplo de cómo el acceso a la información histórica crea mucho más sentido si se hace desde los lugares donde es relevante, porque se puede construir entonces de manera integrada con el complejo de contenidos donde se imbrica, lo que da lugar a la lectura de diversas temporalidades que coinciden en diferentes lugares. La construcción de itinerarios puede ser entonces muy productiva.

Palabras clave: Valle de Peranera, minería, comunicaciones, interpretación del entorno

*The coalmine of Malpàs, a place and multiple readings*

The article has a first part where several elements are exposed that, in a concrete context as is the Valley of Peranera, are interpretable in several dimensions. We explain how the vision that we have of this surroundings is conditioned by the history of the territory itself. In a second part, we want to offer an example of how access to historical information creates much more sense if it is done from the places where it is relevant, because it can then be integrated with the complexity of contents where it is nested. This gives rise to the reading of different temporalities that coincide in different places. Itinerary construction can then be very productive.

Keywords: Valley of Peranera, mining, communications, place interpretation

**JOSEP MARIA MATA-PERELLÓ**

rocpetrus@gmail.com

*El parc geològic i miner de la Llitera - Ribagorça (Depressió de l'Ebre - Sistema Pirinenc). Primera part: El patrimoni miner del futur parc*

La creació de parcs geològics i miners en diferents llocs de la Península Ibèrica (en els tres estats que en formen part) és un dels objectius que ens hem marcat en la Societat Científica SIGMADOT. Un reflex d'això es pot veure a la Xarxa Ibèrica d'Espais Geominers ([www.patrimonigeominer.eu](http://www.patrimonigeominer.eu)). Una d'aquestes iniciatives és la que se situa a cavall de les comarques aragoneses de la Llitera / Litera i Ribagorça / Ribagorza, situades totes dues a la província d'Osca. Un projecte similar està a punt de concretar-se en els sectors septentrionals de la comarca catalana del Solsonès, conjuntament amb els sectors meridionals de la comarca de l'Alt Urgell; es tracta del Projecte del Parc Geològic i Miner del Solsonès – Alt Urgell. Pel que fa al projecte de Parc Geològic i Miner de la Llitera - Ribagorça, se situa en diversos municipis de les dues comarques. Així, s'estén pels municipis lliterans d'Albelda,

Alcampell, Sanui i Alins / Azanuy y Alins, Baells, Valldellou / Baldellou, Camporells, i Peralta i Calassanç / Peralta de Calasanz. Al mateix temps, també pels municipis ribagorçans de Benavarrí / Benabarre, Estopanyà / Estopiñán del Castillo, Tolva, i Viacamp i Lliterà / Viacamp y Literá. Encara que en un futur proper és possible que s'hi integrin altres municipis més de la comarca de la Llitera, com els de Castillonroi / Castillonroy, Tamarit de Llitera / Tamarite de Litera i Sant Esteve de Llitera / San Estevan de Litera. L'objectiu fonamental dels parcs geològics i miners és l'aprofitament del patrimoni geològic i miner, amb finalitats docents, científiques i geoturístiques. Precisament tot això ha de contribuir necessàriament al desenvolupament rural dels terrenys situats dins de parc, i també en el cas concret que ara ens pertoca. Per altra banda, al costat del patrimoni geològic i miner cal considerar la resta del patrimoni natural i també el patrimoni cultural, especialment els valors històrics del territori on es trobin aquests parcs, i en concret al Parc Geològic i Miner de la Llitera - Ribagorça / Parque Geológico y Minero de la Litera - Ribagorza.

Paraules clau: Parc Geològic i Miner, Llitera / Litera, Ribagorça / Ribagorza, Depressió Geològica de l'Ebre, Sistema Pirinenc, Geologia, Minería

*El parque geológico y minero de la Litera - Ribagorza (Depresión del Ebro - Sistema Pirenaico). Primera parte: El patrimonio minero del futuro parque*

La creación de parques geológicos y mineros en diferentes lugares de la Península Ibérica (en los tres estados que forman parte de ella) es uno de los objetivos que nos hemos marcado en la Sociedad Científica SIGMADOT. Un reflejo de esto se puede ver en la Red Ibérica de Espacios Geomineros ([www.patrimonigeominer.eu](http://www.patrimonigeominer.eu)). Una de estas iniciativas es la que se sitúa a caballo de las comarcas aragonesas de la Litera / Llitera y Ribagorza / Ribagorça, situadas ambas en la provincia de Huesca. Un proyecto similar está a punto de concretarse en los sectores septentrionales de la comarca catalana del Solsonès, conjuntamente con los sectores meridionales de la comarca del Alt Urgell; se trata del Proyecto del Parque Geológico y Minero del Solsonès - Alt Urgell. En cuanto a el proyecto de Parque Geológico y Minero de la Litera - Ribagorza, se sitúa en varios municipios de las dos comarcas. Así, se extiende por los municipios Literanos de Albelda, Alcampell,

Azanuy y Alins / Sanui i Alins, Baells, Baldellou / Valldellou, Camporells, y Peralta de Calasanz / Peralta i Calassanç. Al mismo tiempo, también por los municipios ribagorzanos de Benabarre / Benavarri, Estopiñán del Castillo / Estopanyà, Tolva, y Viacamp y Literá / Viacamp i Lliterà. Aunque en un futuro próximo es posible que se integren otros municipios más de la comarca de la Litera, como los de Castillonroy / Castillonroi, Tamarite de Litera / Tamarit de Llitera y San Esteban de Litera / Sant Esteve de Llitera. El objetivo fundamental de los parques geológicos y mineros es el aprovechamiento del patrimonio geológico y minero, con fines docentes, científicos y geoturísticos. Precisamente todo ello debe contribuir necesariamente a al desarrollo rural de los terrenos situados dentro de parque, y también en el caso concreto que ahora nos corresponde. Por otra parte, junto al patrimonio geológico y minero hay que considerar el resto del patrimonio natural y también el patrimonio cultural, especialmente los valores históricos del territorio donde se encuentren estos parques, y en concreto en el Parque Geológico y Minero de la Litera - Ribagorza / Parc Geològic i Miner de la Llitera - Ribagorça.

Palabras clave: Parque Geológico y Minero, Litera / Llitera, Ribagorza / Ribagorça, Depresión Geológica del Ebro, Sistema Pirenaico, Geología, Minería

*The geological and mining park of the Litera - Ribagorça (Ebro geological depression - Pyrenean System). Part one: The mining heritage of the future park*

The creation of geological and mining parks in different places of the Iberian Peninsula (in the three states that are part of it) is one of the objectives that we have set in the Scientific Society SIGMADOT. A reflection of this can be seen in the Iberian Network of Geological and Mining Spaces ([www.patrimonigeominer.eu](http://www.patrimonigeominer.eu)). One of these initiatives is the one located on horseback of the Aragonese regions of Llitera / Litera and Ribagorça / Ribagorza, both located in the province of Huesca. A similar project is about to take shape in the northern sectors of the second region, together with the Catalan region of Solsonès – Alt Urgell. The fundamental objective of the geological and mining parks is the use of the geological and mining heritage, with educational, scientific and geotouristic purposes. Precisely all this



can necessarily contribute to the rural development of the lands located within the park. And specifically the one that concerns us now.

Key words: Geological and Mining Park, Llitera / Litera, Ribagorça / Ribagorza, Geological Depression of the Ebro, Pyrenean System, Geology, Mining.

**ARNAU NAVARRO LÓPEZ DEL CASTILLO**  
 arnaunavarro241098@gmail.com

*Saraís. Una aproximació arqueohistòrica a l'estudi d'un despoblat pirinenc*

El següent article pretén posar de manifest l'estudi d'un despoblat pirinenc situat a la Vall de Boí. Per desenvolupar-lo s'han portat a terme entrevistes als últims habitants, consultes d'arxius documentals i aproximacions arqueològiques, tant arquitectòniques com agrícoles, aplicant tècniques de teledetecció en alguns casos. Els resultats permeten aprofundir en un poble que fins ara havia quedat completament al marge de qualsevol tipus d'estudi. Així doncs s'han pogut documentar evidències d'un poblament que s'allarga des del s. XI fins al XX. Presentant diverses edificacions eclesiàstiques tant romàniques com gòtiques, i sent part de les incursions dels milicians antifeixistes durant la postguerra.

Paraules clau: Vall de Boí, Saraís, romànic, gòtic, parcel·lació, teledetecció, Guerra Civil, maquis.

*Saraís. Una aproximación arqueohistórica al estudio de un despoblado pirinaico*

El siguiente artículo pretende poner de manifiesto el estudio de un despoblado pirinaico situado en la *Vall de Boí*. Para desarrollarlo se han llevado a cabo varias entrevistas a los últimos habitantes, consultats en archivos documentales, y aproximaciones arqueológicas, tanto arquitectónicas com agrícoles, aplicando técnicas de teledetección en algunos casos. Los resultados permiten profundizar en un pueblo que hasta ahora había quedado completamente al margen de cualquier tipo de estudio. Por lo tanto se han podido documentar evidencias de un poblamiento que se alarga desde el s.

xI hasta el xx. Presentando varias edificaciones eclesiásticas tanto románicas como góticas. Y siendo parte de las incursiones de los milicianos antifascistas durant la postguerra.

Palabras clave: Vall de Boí, Saraís, románico, gótico, parcelación, tele-detección, Guerra Civil, maquis.

*Saraís. An archeo-historical approach to the study of a Pyrenean abandoned village*

The following paper aims to highlight the study of a deserted pyrenean village located at *Vall de Boí*. To develop it, several interviews with the last habitants, documentary archives consultations, and archaeological approaches, both architectural and agricultural, applying remote sensing techniques, have been carried out. The results allow us to delve into a village that until now had been completely forgotten by historical research projects. The village was habidet between xI and xx centurys. Presenting several ecclesiastical buildings, both Romanesque and Gothic. And being part of the partisan intrusions during the postwar period of the xx century.

Key words: Vall de Boí, Saraís, Romanesque, Gothic, parcelling, remote sensing, Spanish Civil War, partisans.

FELIP GALLART FERNÀNDEZ I VICENT LLADONOSA GIRÓ  
felgalfer@gmail.com; vlladonosa@gmail.com

*Rosa Morancho, la santa de Benavarri*

Entre els anys 1856 i 1859 la gent dels pobles de la Ribagorça van creure que la jove Rosa Morancho era santa i li van atribuir tot tipus de prodigis, entre ells la capacitat d'abstenir-se completament d'aliments, begudes i deposicions. Les autoritats mèdiques, civils i eclesiàstiques oficials la van declarar falsa i mentidera, fins al punt que l'any 1857 el bisbe de Lleida la va excomunicar. El seu cas va omplir les pàgines dels diaris i revistes més importants de la seva època i va esdevenir un personatge tan popular que per tota Espanya se la va arribar a conèixer com la Santa de Benavarri. Cotània de Bernadeta Sobirós, la Santa de Lorda, la Rosa Morancho no va

tenir tanta sort. A principis de l'any 1859 moria en estranyes circumstàncies i el seu record es perdia en l'oblit.

Paraules claus: Rosa Morancho, la Santa de Benavarri, la Ribagorça.

### *Rosa Morancho, la santa de Benabarre*

Entre los años 1856 i 1860 la gente de los pueblos de la Ribagorza creyeron que la joven Rosa Morancho era santa y le atribuyeron todo tipo de prodigios, entre ellos la de abstenerse completamente de tomar alimentos, bebidas y de hacer deposiciones. Las autoridades médicas, civiles y eclesiásticas oficiales la declararon falsa y mentirosa, hasta el punto que el año 1857 el obispo de Lleida la ex-comunicó. Su caso llenó las páginas de los periódicos y revistas más importantes de su época. Morancho se convirtió en un personaje tan popular que por toda España se la conoció como la Santa de Benabarre. Coetánea de Bernadeta Sobirós, la Santa de Lorda, Rosa Morancho no tuvo tanta suerte. A principios de 1859 murió en extrañas circunstancias y su recuerdo se perdió en el olvido.

Palabras clave: Rosa Morancho, la Santa de Benabarre, la Ribagorza.

### *Rosa Morancho, the saint of Benavarri*

Between 1856 and 1859, the people of the villages of the Ribagorça believed that the young Rosa Morancho was a saint and attributed to her all kinds of wonders, including the ability to completely abstain from food, drinks and depositions. Official medical, civil and ecclesiastical authorities declared her false and liar, to the extent that in 1857 the bishop of Lleida excommunicated her. Her case filled pages of the most important newspapers and magazines of her time, and she became a character so popular that she was known as the saint of Benavarri throughout Spain. Contemporary of Bernadeta Sobirós -the Lourdes Saint, Rosa Rosa Morancho was not so lucky. At the beginning of 1859 she died under strange circumstances and her memory faded into oblivion.

Key words: Rosa Morancho, the saint of Benavarri, la Ribagorça.

# RIPACURTIA II/2

## DOSSIER

*Senderisme i geoturisme a Erillcastell. Caminar per plaer com a estratègia de desenvolupament local sostenible*

ÒSCAR ALEMÁN MILÁN

*Les possibilitats educatives de les Mines de Malpàs*

MERITXELL MAÑOSA ALBUIXECH

*Valorització del patrimoni miner. El cas de les mines de Castell-estaó a la Vall Fosca*

EVA PERISÉ FARRERO

*MIPSA: 40 anys d'explotació minera a Malpàs*

XAVI TACONS RODRÍGUEZ

*Antecedents a la constitució de la Societat Minera Industrial Pirenaica, S.A. (MIPSA)*

EMILI DAURA PUIGGRÒS

*Les connexions de MIPSA amb la indústria forestal*

LLUÍS FLORIT MOLINA

*Les mines de Malpàs (Alta Ribagorça) abans de la MIPSA*

JOAN CASIMIRO BERNADES

*Les mines de Malpàs, un indret i múltiples lectures*

JORDI SUÏLS SUBIRÀ

*El parc geològic i miner de la Llitera-Ribagorça. Primera part: el patrimoni miner del futur parc*

JOSEP MARIA MATA-PERELLÓ

## MISCEL·LÀNIA

*Sarais. Una aproximació arqueològica a l'estudi d'un despoblat pirinenc.*

ARNAU NAVARRO LÓPEZ DEL CASTILLO

*Rosa Morancho, la santa de Benavarri*

FELIP GALLART FERNÁNDEZ · VICENT LLADONOSA GIRÓ

## TREBALLS DE RECERCA I RECENSIONS

*Arqueologia de l'alta muntanya al Pirineu Central. Persones, ramats i prats al llarg de la història*

DAVID GARCIA CASAS

*Recensió del llibre El Govern de la Ciutat d'Urgell al s. XVI. Jeroni Grau i el seu tractat per al govern municipal*

CLIMENT MIRÓ Tuset

**CERIB** anem  
EDITORS

ISSN 1696-8530



9 788412 238501